

Kårsta kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Kårsta kyrka

Össeby församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift
Kårsta socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland

Kårsta kyrka uppfördes vid 1400-talets slut och ersatte då en kyrka i trä. När den nya stenkyrkan byggdes behöll man den gamla träkyrkans sakristia av sten. Kyrkans vapenhus i söder byggdes först vid 1500-talets början. Vid 1700-talets mitt vidgades kyrkans fönster, eller försågs med nya enligt tidens kyrkorumsideal, där ljuset hade stor betydelse. Det var dock under 1800-talets första hälft som fönstren fick sin nuvarande form.

1900–1901 genomfördes en genomgripande in- och utvändig renovering efter förslag av dekorationsmålaren Edvard Bergh, influerad av medeltiden. Altarfönstret ersattes av ett högt sittande rundfönster med glasmålning. Även västra gaveln försågs med ett bemålat rundfönster av glas. Den södra portalen, d v s vapenhusets entré lades igen och ett begravningskapell inreddes i det gamla vapenhuset. En ny entré öppnades istället upp mot väster. Utvändigt ersattes den gamla taktäckningen av spån med skiffer. Invändigt dekorerades väggar och valv med kvadrar och schablonmålningar. Läktarbröstningen ändrades och koret försågs med ett nytt altare samt en ny altar-ring.

Kyrkans sista stora och genomgripande renovering genomfördes 1954 under ledning av Evert Milles (1885–1960). Det var i samband med denna renovering som kyrkan fick sitt nuvarande utseende.

Kårsta kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet la-

gen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

HISTORIK

Kårsta socken omtalas för första gången 1303. Det fanns en kyrka i Kårsta innan den nuvarande uppfördes. Den gamla kyrkan var sannolikt uppförd i trä och hade en sakristia av sten. Kårsta kyrka tros ursprungligen ha varit en gårdskyrka, tillkommen på ett adelsgods eller på en adlig ägares initiativ. Flera uppländska kyrkor vars sockennamn slutar på –sta, har tillkommit på liknande sätt. Sockennamnets förled har man dock inte kunnat finna någon rimlig förklaring till. Kårsta ingår tillsammans med Angarn, Vada och Össeby-Garn sedan 1 januari 2006 i Össeby församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Kårsta kyrka ligger söder om den lilla krokiga landsvägen. Kring kyrkomiljön breder det öppna agrarlandskapet ut sig, och sydöst om kyrkan låg tidigare den vattenled, genom vilken man kunde färdas inåt landet eller ut i havet.

I anslutning till kyrkomiljön och väster om kyrkan ligger två f d skolhus, varav det ena idag används som församlingshem. Norr om kyrkan, på andra sidan landsvägen, ligger sockenmagasinet och en tiondebod, enligt andra källor be-

Kyrkan och tiondeboden från nordost.

nämnd fångelse. Den f d prästgården ligger en bit längre bort, väster om kyrkan.

Kyrkomiljön

Kyrkogården som utvidgades 1905, breder huvudsakligen ut sig söder om kyrkan. Den omges av en medeltida gråstensmur, som förlängdes i samband med utvidgningen. Tidigare var muren försedd med tre **stigluckor**, men av dessa finns inga bevarade idag. Den nuvarande kyrkogårdsentrén i norr togs upp 1831 och försågs då med de nuvarande två vitputsade grindstolparna. Järngrinden, som tidigare satt på en av **stigluckorna**, tillverkades 1811 och breddades under 1900-talets början. Längs stenmuren löper en trädkrans av lönn. Kyrkogården är försedd med flertalet grusgångar, varav den nordligaste dock relativt nyligen belagts med gatsten. Gravvårdarna är framförallt stående av sten och här finns även några grusgravar med stenram. Öster om kyrkan ligger minneslunden, diskret markerad med en häck samt en sten med inskription.

Klockstapeln står på en höjd ett par hundra meter väster om kyrkan och är konstruerad som en klockbock. Den tillverkades 1762 och

Klockstapeln från öster.

föregicks då av en äldre stapel. Ursprungligen har klockstapeln troligen varit öppen, men numera är den klädd med rödfärgad panel. Det **karnissvängda** taket är täckt med falsad plåt. Storklockan tillverkades 1511, lillklockan 1764.

Söder om kyrkan uppfördes 1955 en bårkällare, efter ritningar av arkitekten E Milles. Den är placerad i liv med kyrkogårdsmuren och till sin helhet övertäckt med gräs, förutom entréfasaden mot öster, som är uppförd av gråsten och har entréportar i form av brunmålade dubbelportar i järn. Invändigt täcks rummet av ett gjutet **segmentvalv**, målat i vit kulör liksom vägarna.

Kyrkobyggnaden

Kårsta kyrka är uppförd av **skalmurar** i gråsten och har en rektangulär plan med rakt avslutat **kor** i öster. Tegel har bland annat använts i vissa **rösten**, liksom kring fönster och portaler, samt i valv.

Exteriör

Kyrkans gråstensfasader är till synes murade utan anspråk på regelbundna skiften. Tegel har använts som dekorativt element, till exempel i **vapenhusets gavelröste** som dekorerats med **tegelblinderingar**, strukna i vitt. Under renoveringen 1900 gjordes den medeltida tegelblinderingen om med maskinslaget tegel. I **röstets** mitt finns en ursprunglig och stickbågig öppning. Den kan ha använts som predikoplat under medeltiden. **Vapenhusets** entré, som är kyrkans ursprungliga ingång, är försedd med en rundbågig portal med två språng av tegel. Den södra portalen är till sin yttre del orörd.

Den nuvarande entrén mot väster togs upp i samband med renoveringen 1900–1901. Den västra och rundbågiga portalen är även den dekorerad av två språng av tegel. Dubbeldörrarna av ek härrör från samma tid. Den västra gaveln

Sydfasaden.

Kyrkan och **bogårdsmuren** från väster.

dekorerats av en rund **tegelblindering**, tillkommen under 1950-talet, då man satte igen rundfönstret med glasmålningar. Överst i **gavelröstet** finns en rund **blindering** omgiven av tegel, utförd redan under medeltiden. Även mot öster dekorerades fasaden med en rund **blindering** i samband med 1950-talets renovering. **Långhusets** övriga fönsteröppningar fick sin nuvarande form under 1800-talet.

Sakristian i norr har åt väster en ursprunglig mindre nisch och mot öster ett fönster, förstorat under 1700-talet. Kyrkans tak, som tidigare var belagt med spån, täcks nu av skiffer. Takstolarna är ännu de medeltida, dock förstärkta i samband med att taket försågs med nytt täckningsmaterial 1900–1901.

Interiör

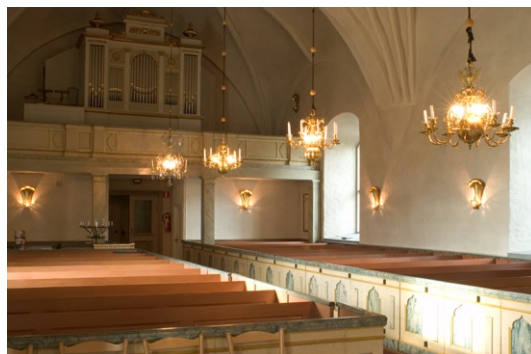
Det breda kyrkorummet täcks av tre valv, två **stjärnvalv** samt ett åttadelat **kryssvalv**, samtida med **långhuset**. Valv liksom väggar är avfärgade i vit kulör. **Långhuset** är försett med två bänkkvarter, tillverkade i samband med renoveringen 1954. Vid samma tid omtäcktes kyrkans samtliga golv med det röda tegelgolv vi ser idag. Läktaren som ursprungligen uppfördes 1850,

Korets stjärnvalv.

har en barriär, även den från renoveringen 1954. Orgelfasaden härstammar från kyrkans första orgel från 1850. Nuvarande orgelverk med 17 stämmor tillkom dock 1938 och tillverkades av John Vesterlunds Orgelbyggeri i Lövestabruk.

Det murade altaret tillkom sannolikt vid renoveringen 1900. Möjligen är även **altarringen** från samma tid, men den har i så fall byggts om och klätts med speglar och fyllningar i formpressat trä i samband med renoveringen vid 1900-talets mitt. Predikstolen, dekorerad med arkitektoniska fyllnadsverk och **pilastrar**, kröns av ett ljudtak. På två av ljudtakets **frontoner** står året 1656. Predikstolens strama **renässansstil** talar dock för att den sannolikt tillkom ännu

Interiör mot väster.

tidigare. Predikstolen satt ursprungligen på den södra väggen men flyttades till nuvarande plats på 1790-talet.

Sakristian är indragen cirka 1,5 meter under **kormuren** och täcks av en tegelbåge med dubbla tegelringar. Det ursprungliga paneltaket byttes mot murade valv när den nya kyrkan byggdes. Valv och väggar är putsade och avfärgade i vitt. Mot väster finns en liten nisch med trälucka.

Vapenhuset, som i samband med renoveringen 1900 sattes igen till **gravkor** är täckt med ett vitmålat valv. Golvet är belagt med gravstenar som tidigare låg inne i kyrkorummet. Från **vapenhuset** leder en trappa upp till kyrkans vindar. Dörröppningen mellan **vapenhuset** och **lång-**

Interiör mot **koret** i öster.

huset upptogs åter under 1950-talets renovering. Då tillverkades även den befintliga dörren.

Inventarier

Över altaret hänger altarskåpet, tillverkat under 1400-talet, men hårt restaurerat under renoveringen 1900. Altarskåpet består av ett mittparti med två flyglar, dekorerade med snidade och förgyllda figurer. Kyrkan bevarar den nedre delen av en dopfuntsfot i kalksten, som härrör från träkyrkans tid. Den dopfunt som nyttjas idag, tillverkades av granit 1952.

Kyrkans nattvardssilver liksom **sockenbudstyg**et, härstammar från 1700-talet. Till de äldsta textilierna hör en **mässhake från 1704** av röd indisk sidendamast, dekorerad med ett kors av guldgallon och broderier. Kyrkan äger även en **mässhake** av svart sammet som tillverkades 1851. Till de äldre textilierna hör även en duk av vitt siden, från 1700-talet, ett **kalkkläde** från 1830 samt en håv från 1838.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Kårsta kyrka ligger i Kårsta kyrkby, lantligt belägen med omgivande åker och ängsmark. Kyr-

Det medeltida altarskåpet från 1400-talets slut.

komiljön är ännu välbevarad med stenmur, trädkrans och klockstapel. Det agrara landskapet har höga miljömässiga värden.

Kyrkan uppfördes under 1400-talets slut och ersatte då en äldre kyrka av trä, vars **sakristia** av sten dock bevarades. Den nuvarande **sakristian** tillhörde således den gamla kyrkan och utgör därför ett värdefullt byggnadshistoriskt dokument över socknens äldre historia. Kyrkan har kvar sin medeltida form, liksom de medeltida takstolarna och valven. Däremot har murarna genomgått vissa förändringar sedan medeltiden, såsom fönsterförstorningar. Kyrkans medeltida huvudingång via södra portalen i **vapenhuset**, är till sin yttre del orörd. **Vapenhuset** förlorade sin ursprungliga funktion i samband med att en ny entré togs upp i väster 1900–1901. Då användes det istället som **gravkor**.

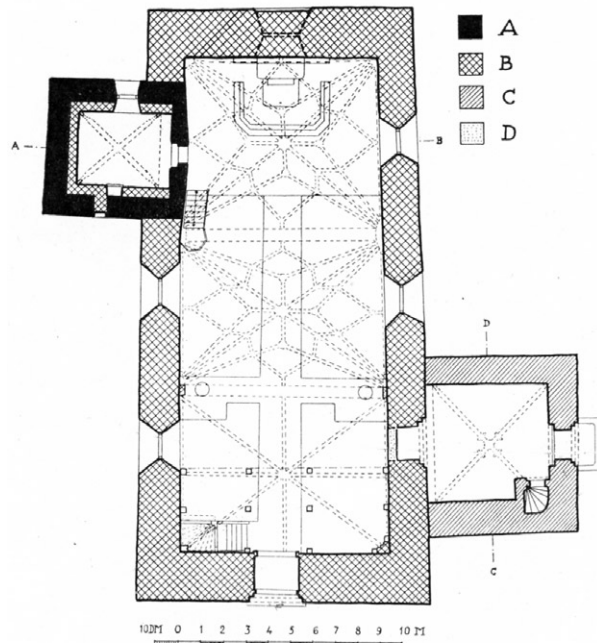
De justeringar som genomfördes under nämnda renovering, liksom de fasaddekorationer i form av tegel**blinderingar** kyrkan tillfördes under 1950-talet, innebar vissa ingrepp i de medeltida murarna, även om de harmonierar med den medeltida arkitekturen. Exteriört karaktäriseras kyrkan därför ännu av det medeltida formspråket.

Även invändigt har kyrkan kvar sin medeltida form med de ursprungliga valven. Idag karaktäriseras dock kyrkorummet främst av den inredning och det helhetsgrepp som togs i samband med 1950-talets renovering. Då avlägsnades spåren från den medeltidsinspirerade renoveringen 1900–1901 och interiören anpassades till mer enkla och **klassicistiska** stilideal. Predikstolen hör till kyrkans äldsta inredning och är därför mycket betydelsefull för kyrkorummets historiska kontinuitet. Samma betydelse har det medeltida altarskåpet, även om det är hårt restaurerat.

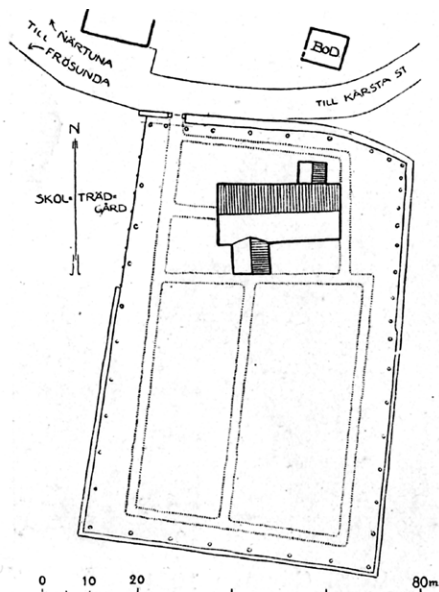
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- klockstapeln, sockenmagasinet liksom tiondeboden utgör viktiga delar i sockencentrat
- sakristian uppfördes ursprungligen som sakristia till den äldre träkyrkan och är således ett betydelsefullt byggnadshistoriskt och byggnadsarkeologiskt dokument över socknens äldre kyrka
- kyrkans medeltida murverk, valv och takstolar är betydelsefulla byggnadshistoriska dokument
- predikstolen i renässansstil hör till kyrkorummets äldsta inredning och är betydelsefull för den historiska kontinuiteten
- altarskåpet är kyrkans enda komplett bevarade inventarium från medeltiden.

ORIENTERINGSPLANER

Plan över Kårsta kyrka mot öster. Uppmätning av A Liljenquist 1912, reviderad av A Tuulse 1950.
Efter Sveriges Kyrkor.

Kyrkogårdsplan. Uppmätning av A Billow 1918. Efter Sveriges Kyrkor.

KRONOLOGI

Årtal	Händelse	Källa
1200-talet	Sannolikt finns en träkyrka med sakristia av sten.	Tuulse 1956
1303	Kårsta socken omtalas för första gången.	Tuulse 1956
1400-talets slut, (1490-talet)	Den nuvarande kyrkan uppförs med skalmurar av gråsten. Altarskåpet tillverkas i Stockholm.	dito
1500-talets början	Vapenhuset kommer till.	Billow 1952
1600-talets andra fjärdedel	Predikstolen tillverkas. Den målas för första gången 1656.	Tuulse 1956
1758	Fönstren vidgas. Det övre västra fönstret samt södra sidans bägge fönster förstoras. Östra fönstret på norra sidan tas upp i samband med att predikstolen flyttas från södra till den norra väggen.	Tuulse 1956
1759	Predikstolen målas om.	dito
1762	Klockstapeln uppförs. Möjligen var det den äldre stapeln som byggdes om.	dito
1790-talet	Kyrkogårdens gråstensmur läggs om.	dito
1792	Den södra stigluckan av trä tas bort.	dito
1792	Tiondeboden utnyttjas som bårhus .	Billow 1952
1811	En järngrind inköps till stigluckan och flyttas senare över till den nya ingången mot norr. Västra ingångens dörr muras igen till fönster.	Tuulse 1956 Billow 1952
1825	Fönstren på kor och långhus får sin nuvarande form (förutom det västra på norra sidan, som togs upp 1830.)	Tuulse 1956
1830	Det västligaste nordfönstret öppnas upp. Altarfönstret förstoras till att bli lika de övriga.	dito
1831	Nuvarande norra ingången från landsvägen tas upp i kyrkogårdsmuren. Stigluckorna mot norr och väster tas bort.	dito
1850	Läktaren byggs i väster. Orgelfasaden uppförs av Gustaf Andersson i Stockholm.	dito

Årtal	Händelse	Källa
1884	Ny bänkinredning. Den fasta bänkinredningen ersätts med lösa bänkar. Den äldre slutna bänkinredningens skärmar med enkelt ramverk och släta fyllningar samt profilerad krönlist ställs upp som panel utefter östra vägen. Nytt trägolv läggs in i hela kyrkan. Dessförinnan bestod golvet av tegel utom i sakristian, där tegelbeläggningen redan 1786 utbytt mot trä. Ett antal gravstenar flyttas från kyrkans golv till vapenhuset.	Billow 1952
1891	Kamin köps in till sakristian.	dito
1900–1901	Kyrkan restaureras efter dekorationsmålaren Edvard Berghs förslag. Yttertaket täcks med skiffer istället för spån. På grund av ökad belastning förses takstolarna med förstärkande strävor. Yttermurarna fogstryks. Nytt golv läggs i koret och sakristians golv höjs. Interiören dekorerar med målade kvadrar på väggarna och schablonerade dekorationer på valvribborna. Södra portalen muras igen och vapenhuset inreds till begravningskapell. Vapenhusets tegelröste förses med ny fasadbeklädnad av maskinslaget tegel, varvid den ursprungliga tegelörneringen kopieras. Läktarbröstningen ändras. Altarfönstret ersätts av ett högt sittande rundfönster med glasmålning (muras igen 1954). Ett rundfönster med glasmålning anordnas även i västra gaveln ovanför västra portalen som blev kyrkans huvudingång. Korgolvet beläggs med cement. Koret förses med ett nybyggt altare och en ny altarring. Altarskåpet konserveras.	Tuulse 1956. Billow 1952
1905	Kyrkogården utvidgas åt söder.	Tuulse 1956
1938	Nytt orgelverk av John Westerlunds Orgelbyggeri, Lövestabruk.	Orgelinventarium 1990
1952	Dopfunten tillverkas.	Tuulse 1956
1954	Kyrkan restaureras under ledning av arkitekten Evert Milles och konstnären Gustaf Ambe som konservator. Södra ingången mellan vapenhuset och kyrkan öppnas åter och vapenhuset återfår sin ursprungliga karaktär. Nuvarande dörr av furu kommer till. Det runda altarfönstret muras igen liksom rundfönstret ovan västra ingången, som görs om till en blindering med kors och strömskift. De övriga fönstren förses med blyinfattat antikglas. Målningsdekoren från 1901 överkalkas. Golvet i kor, sakristia och gångar beläggs med tegel. De äldre bänkarna ersätts med en sluten bänkinredning och läktarbröstningen får tillbaka sitt ursprungliga utseende. Under läktaren anordnas en skrudkammare. Elektrisk värme och belysning installeras. All inredning och en del av inventarierna konserveras.	dito

Årtal	Händelse	Källa
1954	Bårkällare uppförs efter arkitekt E Milles förslag.	Tuulse 1956
1971	Ny takbeläggning på klockstapeln. Byte till plastbelagd, förzinkad plåt.	ATA
1984	Konservering av altarskåpet.	dito
1992–1993	Ommålning av allt invändigt måleri på puts och trä samt även målning av dörrar och fönster utvändigt. Putsade ytor lagas och avfärgas med Gotlandskalk. Invändigt trä målas med matt oljefärg. Golv i bänkkvarter och trappsidor fernissas efter skurning. Ommålning av bänkinredning samt predikstol. Läktarbarriären bättringsmålas liksom orgelfasaden.	dito
1993	Den främre bänkraden på var sida om mittgången tas bort och trögolv avlägsnas och kompletteras på platsen för de borttagna bänkarna.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

Bebyggelseregistret, riksantikvarieämbetet

SLM Stockholms läns museum arkivet

Billow, A, Bohrn, E, och Tuulse, A, *Kårsta kyrka*. Sveriges Kyrkor band III. Häfte 2, vol 67, Stockholm 1952

Boëthius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Boëthius, U, *Vallentunas äldre bebyggelse*, Vallentuna 1975

Bonnier, A C, *Kyrkorna berättar*, Uppsala 1987

Calissendorff, K, *Ortnamn i Uppland*, Stockholm 1986

Dyhlén-Täckman, I, *Kulturminnesvårdsprogram för Vallentuna kommun*, Kulturhistoriskt värdefulla områden, Stockholm 1986

Inventarium över Svenska orglar. 1989:III Strängnäs stift, Stockholms stift, Kinna 1990

Kulturminnesvårdens riksintressen i Stockholms län. Länsstyrelsen i Stockholms län, 1997

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Tuulse, A, *Kårsta kyrka*. Upplands kyrkor 75, Uppsala 1956